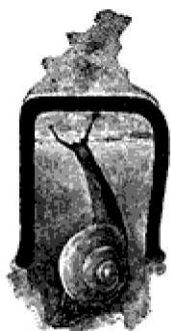


Pravilnost našega knjižnega jezika in „stara slovenščina“.

Spisal Fr. Ilešič.



epremakljive so besede (Miklošičeve), katere je dvakrat povedal v uvodu knjige ‚Vergleichende Lautlehre‘ na VII. in XI. strani, da namreč »stara slovenščina vsem slovanskim jezikom brez izimka v sebi hrani pregloboko pravilo«. Če to velja za vsa narečja, mora še posebno za slovenščino, poleg bulgarščine prvo hčer čestitljive matere. Zato naj bi se zdanji naš jezik učil, pretresal in sodil vedno le na stalu starega jezika; vse drugo modrovanje je prazno. Kdor hoče iskati novi slovenščini pravil, pa stare ne zna, tak le golomiši! Lahko je razumeti, koliko bi nam pridovalo, ko bi se stara slovenščina po učilnicah posadila na mesto, kakoršnega je vredna . . .«

Poln toplega zanimanja za razvoj slavistike in občudujoč velikega Miklošiča, je napisal te stavke naš Levstik l. 1862., naznanjujoč slovenskemu razumništvu Miklošičev slovar »Lexicon palaeo-slovenico-graeco-latinum« (Zbrani spisi V. 29).

Kakor pa na vsako oceno leti sum, da ni docela nepristranska, če jo je provzročila srčna vnema in prevelika navdušenost za ocenjevano stvar, tako je tudi našega sicer hladno razumnega in razsodnega kritika pri onih besedah spravila s treznega motrišča pregorka ljubezen do našega jezika in njega gojitve. Kdo ne bi pristal njegovi trditvi, da nam je bila prava slovnica šele mogoča po dokončanih Miklošičevih študijah! Dandanes, dobrih trideset let pozneje, ko duhovitega Grimma slovanskega že ni več med nami, vidimo, da je gola resnica, kar je takrat Levstik napisal; takisto neovržne so tudi Miklošičevê besede, da nam hrani stara slovenščina najgloblje pravilo za vse slovanske jezike. Toda kar je Levstik dalje sklepal in izvajal iz Miklošičeve trditve, to se mi zdi prenačljeno ali vsaj v tolikem obsegu neveljavno. Nikakor ne morem docela pritegniti zahtevi, naj se zdanji naš jezik uči in presoja vedno le na stalu starega jezika, niti se ne strinjam s trditvijo, da bi pouk v slovenščini po naših šolah imel mnogo več uspeha, ako bi se stara slovenščina poučevala v širši meri.

Brez dvoma je tudi Levstik tako pisal le trenutkoma, presečen po čudovitih uspehih Miklošičeve učenosti; kajti kako bi si

sicer ta njegov nauk zlagal z drugimi njegovimi nazori o jezikovni pravilnosti, ki jih je jasno določil v »Napakah slovenskega pisanja« (1858, Zbr. sp. IV. 21—86) in v polemiki »Gospodoma kritikoma« (Zbr. sp. IV. 86—150), v raznih razpravah o izdaji slovensko-nemškega slovarja, v »Odgovoru odprtemu pismu« (Zbr. sp. IV, 161 do 195). Le-tu se je odločno obrnil zoper vse pisatelje in pisce svojega časa, kateri so brez potrebe segali za posebnostmi sorodnih slovanskih narečij ali pa so po stari slovenščini vkovali naš jezik v težke arhaistične verige. »Koliko let je, kar je bilo naše slovstvo tako daleč zabrelo, da nismo vedeli, ali smo krop ali vođa? Pisalo se je časi malo po ruski, časi malo po ilirski ali česki. Nekteri je tudi s kakim staroslovenskim ocvirkom zabelil svojo neslastno pičo, češ naj bo po starini duh imela« (Zbr. sp. IV. 107).

Zgoraj omenjene krive nazore so imeli torej pravzaprav Levstikovi nasprotniki n. pr. Hicinger; toda semtertja je tudi Levstiku samemu zdravi razum premotila ljubav do starega jezika, da je arhaizoval in sistemizoval. Vobče pa se je vendar posrečilo elementarni sili, s katero je baš on vplival na razvoj našega književnega jezika v šestem desetletju tega veka, da je onim zmotam izpodbil podlago — vse zaman seveda za one trdokornike, ki še dandanes v svojih slovniških razpravah kličejo »prastarine« na pomoč.

Iz pomislekov, ki sem jih izrekel o zgoraj navedenih Levstikovih besedah, se je porodila sledeča razprava, v kateri se bomo bavili s tema-le vprašanjema: Ali je res, da je pravilnost našega jezika odvisna od stare slovenščine (Cirilo-Methodovega jezika), in ali naj se uči in presoja naš jezik le s tega stališča? Drugič: Kako vrednost ima pouk stare slovenščine na naših srednjih šolah?

I.

Torej pravilnost v jeziku! »Pravilnost v jeziku? Govori raje o brezpravilnosti,« mi poreče kdo, »saj ni v našem jeziku nobenega pravila, nasproti, tu govore tako, par korakov že drugače; vsaka vas ima svoj glas . . .«

Res je, res, kar praviš, dragi prijatelj; tako na gosto se menjavajo narečja naše ljube slovenščine, da ni mogoče o enotnem slovenskem jeziku govoriti. Najprej naj pripomnim, da se glede raznoličnosti nikakor ne razločuje od katerega drugega jezika; saj si menda že slišal, da je prepostega Tirolca govorica nemškemu gorenještajerskemu kmetu vprav nerazumljiva »čiribirščina« — in vendar sta oba Nemca — istrski Lah ne govori baš tako kakor pristni Toskanec,

in francoski seljak iz provenčalskih pokrajin ne noslja do pičice tako kakor lahkoživi Parižan — i. t. d. po svetu.

Še več! ne samó da v različnih vaseh iste župnije različno govore — tudi v isti vasi opazuješ lahko razlike po hišah, rodbinah; neredko je v ti obitelji posebno priljubljena ta oblika, ta beseda, v drugi ona. Spominjam se iz svoje domovine, da so naši sosedovi besedo »ponedeljek«, ki se je nam glasila »pondelek«, izgovarjali kakor »pendelek«, da je moj tovariš, doma šest hiš dalje, pravil »góra«, jaz pa »góre = zgoraj. Da celo isti glasnik ne zveni enako iz ust vseh vaščanov, ampak da kaže njega izgovarjanje drobne nuance, to uide vsakemu, ki posebe ne pazi na tanke podrobnosti, in čigar ušesa niso izvežbana za to, ali resnica pa je le.

Potentakem ima pravzaprav vsaki človek svojo govoricó, svoj jezik, ne samo tisti, ki »posebno« ali »čudno« izgovarja, kakor pravimo, ampak tudi vsaki normalno govoreči človek.

Naučili smo se sicer kot otroci govoriti od svojega obližja, posebno od svojih starišev, bratov in sester in tako sprejeli njih jezik za svojega; toda pri tem smo dodali nekaj tudi iz lastne individualnosti, ker posnemajoč nismo mogli slišanih glasov natanko ponoviti, ampak le približno po svojem grlu, svojih govorilih. Na ta način smo si ustvarili svoj govor, ki se morda neznatno ali vendar le razločuje od govora našega trajnega obližja. Kakor pa se razločuje izgovarjanje osebe *A* od izgovarjanja osebe *B*, tako se razločuje izgovarjanje osebe *B* od izgovarjanja osebe *C* i. t. d., pri čemer naj nam značijo črke čim dalje proti koncu alfabeta tem dalje vsaksebi bivajoče in tam manj med seboj občujoče osebe. Razlike *A—B*, *B—C*, *C—D* ... *M—N* navadno niso znatne — če kdo nima ostrega posluha, jih niti ne opazi; lažje pa je že opaziti razliko med osebama *A—N*, zlasti če si mislimo, da je razdalja med njima precej velika, če biva *A* v eni vasi, *N* pa v drugi; med takima osebama konstatuje celo manj tanko uho različno narečje.

Nekak »continuum« ali nepretrganost neznatno različnih individualnih govorov je narečje vsake pokrajine, nepretrganost ne v podobi ene črte, ampak »continuum« v sliki kroga; kajti govor se ne izpreminja le v smeri $A \rightsquigarrow N$, marveč tudi v smeri $A \rightsquigarrow N_1$, $A \rightsquigarrow N_2$ i. t. d. — skratka: od vsake osebe izhajajo liki od kamenčka, ki ga vržeš na površje mirne vode, valčki jezikovnega vpliva na vse strani — da le ne pride čoln, ob katerem se razbijejo — izhajajo na vse strani kakor žarki od luči.

Je-li sredstvo, ki ga morajo prodreti ti jezikovni žarki, na vse strani enako »gosto«, uporno, oziroma prodorno, tedaj se kaže moč onega vpliva tudi na vse strani enako; toda kakor se luč različno širi skozi zrak, steklo, papir i. t. d., a nepremagljiva ovira sta ji les in skala — tako nalete tudi jezikovne posebnosti kakega narečja, razširjajoč se na razno »gostoto« svojega sredstva, ali — da govorim bolj po domače: jako raznoliko je občevanje, in silno raznovrsten je promet med različnimi soseskami in pokrajinami. A baš občevanje in promet sta tisto sredstvo, po katerem se razširja jezik, pa tudi njega posebnosti.

Intenzivnost občevanja in prometa pa je zavisna od raznih faktorjev in zlasti tudi fizičnih; bogate ravnine n. pr. pospešujejo promet, a visoke gore in široke reke obtežujejo medsebojno občevanje ljudi. V le-tem slučaju se narečje narečju ne prilikuje, ampak vsako hodi svojo pot: »continuum« je pretrgan. Zato ima v goratih krajih vsaka dolina svoj govor, in ondod se narečja bolj razločujejo nego po ravninah, kajti tu se selo dotika sela, in promet je neprenehoma živahen; celo naravno pa je, da obhajajo popotnika nova čuvstva, ko »pride črez goro«, kajti tam v drugi dolini je zares »nov svet« . . .

Pa četudi ni takih vnanjih ovir, ki zapirajo jeziku pot, se vendarle narečja ne izpreminjajo v natančno koncentričnih krogih, tako da bi se vse posebnosti enega narečja nahajale na vse strani enako daleč na okrog, nego ena posebnost seže često preko druge, bodisi da imata obe isto ali pa različno središče. Okrožje besedice »prlje« (= prej) se ne krije z okrožjem besede »zvara« (= mleko); koder govore »krüh«, ne govore tudi povsod »bia« (= bil), ampak tudi »bio«. Ker pa se krogi narečij križajo in presekujejo, zato je skoro nemogoče točno odgovoriti na vprašanje, kako naj po narečjih delimo kak jezik, nego preje je treba potanje določiti razdelitveni princip, to se pravi, določiti posebnost, po kateri naj delimo. Na splošno vprašanje, katera so narečja slovenskega jezika, se ne da kar enostavno odgovoriti, pač pa n. pr. na vprašanje: kako se razlikujejo naša narečja glede na odsev starih poluglasnikov (ъ, ъ). Na vzhodnosevernem (slovenskem) Štajerskem in Koroškem je iz poluglasnikov povsod nastal *e* (teknóti, dén), drugod je v nenaglašanih slogih ostal poluglasnik, v naglašanih se okrepil v *a*, v nekem beneškem narečju, ki se bliža v tem oziru hrvaščini, je *a* vseskozi njega zastopnik. Drugačna razdelitev pa se nam pokaže, če se ozi-ramo na odsev starega *ǣ* ali *ě*; v tem pogledu se n. pr. koroška narečja naslanjajo na gorenjska in primorska.

Toda vkljub pomešanosti dialektičnih posebnosti, ki kakor silno zapletena mreža preprezajo vsakega jezika torišče, se vobče vendarle da dognati naravna, neprisiljena razdelitev in sicer s tem, da se družijo v skupine narečja, ki so glede prav mnogih bistvenih posebnosti med seboj enaka, a od vseh drugih različna. Tako je za praktične namene prav dobra in dejstvom poprek primerna znana razdelitev slovanskih jezikov po Dobrovskega načelih, dasi ni strogo znanstvena, ker se vrstne razlike »severnoslovanskih« jezikov nahajajo tudi v južnoslovanskih narečjih (»možliti«, »vigred« i. t. d.). Sploh kdor preveč razločuje in razdeljuje, dostikrat le umetno razsekuje to, kar je naravno zvezano.

Da, naravno zvezana so vsekdar narečja istega jezika; kje je konec enega in začetek drugega, se pogosto ne da točno povedati. Kje govori zadnji človek slovenski, kje prvi hrvaški, to je nesmiselno vprašanje; slovenščina in hrvaščina prehajata tako polagoma druga v drugo, da bi jima zaman iskali določene meje, takisto na štajerko-kajkavski, kakor na primorsko-čakavski strani. Ta nepretrganost južnoslovanskih narečij se potem nadaljuje čez Bosno in Srbijo proti Bolgariji in Makedoniji, in makedonska govorica je taka, da si često v zadregi, ali bi jo proglasil za srbščino ali za bolgarščino; tudi po Šleziji v mnogih krajih govori narod neko »slovanščino«, ki ni niti odločna češčina niti poljščina. — Slovanski jezikoslovci — glede južnih Slovanov posebno Jagić in njegovi učenci — so v zadnjih letih neovržno dokazali, da slovanska narečja na vseh koncih in krajih prehajajo druga v drugo, da je ves slovanski svet velecobsežen »continuum« narečij, katerega so le Madjari v dve veliki polovici pretrgali ter zakrivili, da ni prehodnih narečij med slovenščino in češčino ter poljščino; da, navzlic madjarski zagozdi se ne da tajiti, da se štajersko-koroška narečja bolj bližajo češčini nego, recimo, kranjska (*dl, e* za *ъ, ъ*). Slovansko morje, v svoji sredini imaš otok, ki ovira redovito valovanje tvojega vodovja!

Morje narečij, slikovito se giblješ, neprestano se izpreminjaš! »Pánta rheí kai udèn ménei« — ta duhoviti izrek grškega modrijana velja tudi tukaj; niti v prostoru, niti v času nima živi jezik stalnosti. Jezik je govor, jezik so krilate besede, ki se ne vrnejo več za »plot zobovja«, ko so ga zapustile, a niti isti človek iste besede dvakrat zaporedoma ne izusti popolnoma enako. Ali je torej čudo, da se vsaki jezik v stoletjih izpremeni? Nego veliko čudo je, da se govor poleg tolike nestalnosti vendar tako počasi izpreminja.

Toda še tako neznatne razlike se v teku stoletij nagomilijo tako, da se iz narečij razvijejo samostojni jeziki, ki zopet razpadejo v narečja in pozneje v jezike. Najlepši primer za ta neprestani jezikovni razvoj so indoevropski jeziki.

Tako se preobrazujejo jeziki vedno in vedno, saj je ta preobrazba utemeljena v bistvu jezika, in kakor se je vršila v davnini, odkar ljudje govore, tako se vrši še sedaj, in tako se bo vršila, dokler bo kaj govorečih ljudi na svetu:

»Što je bilo, prošlo 'e večé,
Što ima biti, još nie toga;
A što je sada, za čas neće
Od prošlašća ostat svoga:
Na hipu se vrieme vrti. —

Gundulić.

No, radi teh večnih izprememb ni treba obupati modernemu jezikoslovcu o možnosti trdnega, eksaktnega spoznanja; saj se tudi v izpremembah kažejo pravilnosti, zakoni; o tem pričajo premnoge kratke in dolge razprave, drobne in debele študije o narečjih — z gotovimi, pozitivnimi rezultati brez špekulativnega ugibanja in domnevanja — kakor so pozitivni nauki prirodopisnih in prirodoslovnih ved. Le-te vede so dandanašnji vseskozi empirskega značaja; njihov zastopniki opazujejo posamezna dejstva, ne taje ničesar; kar jim pride pod oko novega, vse morajo »na znanje vzeti«, nič jim ni »nepravilno«.

Bila bi sicer zastarela misel, smatrati jezik za organizem, vendar je delo jezikoslovsko prav podobno prirodopisni metodi: priznavati mora dejstvo vseh narečij in njihovih posebnosti, se jih lotiti brez predsodkov in »sivih teorij«, zgolj opazujoč in empirski izvajajoč zakone, po katerih se vrše opazovane izpremembe. »Slovničarjeva naloga ni nič drugega, nego da znanstveno urejuje jezikovne pojave ter jih ne taji, če mu hodijo v križ s kako teorijo,« pravi nesmrtni Miklošič; jezikoslovec torej nima živega jezika krotiti, ampak se mu dati poučiti, ne mu »nagajati«, ampak mu »ugajati«, kakor pravi šegavi Levstik (Zbr. sp. IV, 68), in med nepoklicane goste bi morali šteti onega, ki bi svojevoljno hotel prirezavati in ščipati to, kar je naravnim potom nastalo, ki bi popravljal narečje; zagrešil bi isti greh kakor naravoslovec, ki bi se spotikal nad kako živalsko ali rastlinsko vrsto, češ, da ni prav ustvarjena, in da bi morala biti taka in taka. Ni-li narečje prirodni element, v katerem preprosti narod živi in se giblje, se smeje in joče, se veseli in trpi; z njim soli svoje

dovtipe, z njim izraža svojo modrost v krepkih pregovorih in svoja srčna čuvstva v nežnih pesmih.

Vsako narečje je torej popoln jezik, ki ima svoje merilo samo v sebi: to merilo so njegove lastne posebnosti, njegovi lastni zakoni. Ne bi bilo umestno govoriti o pravih narečjih namesto o zakonih; pravil narečje nima, pač pa zakone. Med zakonom in pravilom je namreč razlika; pravilo je zakon s pristavkom, da se po njem hočemo ravnati ali naj se ravnamo. Pravila poznajo torej praktične, normativne znanosti — logika, etika — ki hočejo doseči z njimi svoje namene, ne poznajo pa jih teoretične vede, ki zasledujejo resnico ne glede na nje uporabo.

V teoretičnem, znanstvenem jezikoslovju nam je torej govoriti le o zakonih, pravila pa uči — praktična slovnica.

(Dalje prihodnjič.)



Adrija.

I.

○ Adrija, kako naj te objame,
Kako naj te poljubi pogled moj!
Ti si kot deva, ki si venec sname
Na dan poročni z dražestnoj rokoj.

Kakor se ženinu oko zavzame,
Ko jo zagleda nežno pred seboj:
Tako si, Adrija, razlila name
Razkoši svojih pisani nebroj.

A več, kot svetlih je zvezdic na nebi
In več, kot ladij jadrnic na tebi,
Morje, ti v srcu želj rodilo si.

O srce, kaj si mi morje postalo,
Da bodeš nove želje pokopalo,
Kot nekdanj stare potopilo si? . . .

II.

Da, srce moje, ti si širno morje;
Kako mračno si bilo nekedaj,
A ko ti je vzcvetel ljubezni maj,
Si bilo val, ki gibki čoln ga orje.

A ko se pomračilo je obzorje,
Oj kakšno si bilo mi do tedaj,

Pravilnost našega knjižnega jezika in „stara slovenščina“.

Spisal Fr. Ilešič.

(Dalje.)



e je stvar taka, če ima vsako narečje pravico do obstanka ter je »pravilno« in nobeno ni krivo, kje je pa potem ono splošno občilo, rabljivo in umljivo, vedno enako? oni jezik, ki je edino pravilen v knjigi? Kajti dejanske potrebe vsakdanjega življenja zahtevajo stalnega, skupnega sredstva, s katerim izražamo svoje misli in se umevamo med seboj, drugače bi nastale zmešnjave kakor pri babilonskem stolpu. Sicer bi Gorenjec Celjanu ne prinesel kamena, če bi ga ta-le poprosil opeke, pač pa bi dal panonski Ščavničan kranjskemu rojaku pravi pravcati fižol, ako bi ga le-ta vprašal po grahu, in Ljutomerčan se ne more načuditi Ribničanu, pripovedujočemu, da njegove krave — blagor tebi, srečna ribniška dežela! — molzejo kar mleko (okoli Ljutomera »mleko« pomeni »smetano«).

Iz takih zmešnjejav, ki bi bile morda prav porabne v »komedijah« in šaloigrah, ki pa ne kažejo, kadar gre za velike, resne svrhe v resni igri celokupnega narodnega delovanja, iz takih zmešnjejav nam pomaga knjižni ali pismeni jezik.

Kaj ne da, malo čudna sta ta izraza: »knjižni jezik«, »pismeni jezik«; saj to, kar je tiskano ali pisano, sploh ni jezik, ampak to so samo znamenja, ki v nas budijo spomin na žive, govorjene besede; in sploh je govor prvotnejši nego pisava, ki se je veliko, veliko pozneje izcimila. Zato bi bilo menda natančnejše reči »občno govorjeni jezik«, nego »knjižni jezik«. Toda bodi dovolj, da konstatujemo to nedostatnost tehniške terminologije, ter sprejmimo izraz, ki se je iz tehtnih vzrokov čisto udomačil.

Med narečji torej, brez katerih ni in ne more biti nobeno večje jezikovno okrožje, naj posreduje knjižni jezik kot splošno občilo, vsem enako umljivo in priljubljeno, stoječe takorekoč nad strankami; stranke, te so seveda v tem slučaju narečja in ljudje, ki jih govorijo. — Drugod se strankarstvo odpravi in doseže enotno postopanje ali s tem, da si ena stranka s presilno svojo močjo pribori popolno zmago nad vsemi drugimi, ki potem izginejo v ozadju — ali jo pa kaka mogočna roka povzdigne v solnčne višine bogato

obloženih miz — druge preminejo, kakor v solncu izgine sneg — ali pa se sklene »kompromis«, sprava.

Tako nekako se poravnava tudi razlike, strankarstvo med narečji, iz katerih nastane knjižni jezik.

Prvič je možno, da obvelja kako narečje kot knjižni jezik samo po svoji moči, ki si jo je pridobilo po slovstveni svoji imenitnosti, po svojem prvenstvu. Prvi pisatelji pišejo povsod, kjer se slovstvo naravno razvija, seveda svoje narečje, ne imajoč nič drugih zgledov pred očmi; a s svojimi, četudi morda okornimi prvenci utro pod nastopnikom, ki jih hote ali nehote slede kot vzornike knjižnega jezika (prim. našega Trubarja). — Toda odločilni so še nekateri drugi momenti. Najstarejši grški pesniki in pisatelji so večinoma pisali jonski, a naposled so se oklenili Grki atiškega narečja kot skupnega knjižnega jezika — menda pač zato, ker se je to narečje ponašalo z najbogatejšo prozo — to ti je bila sila, kateri so se drugi Grki radovoljno klanjali. — Kar je bilo Grkom atiško narečje, to je Italijanom »la dolce lingua di Toscana«, v katero sta izlivala svoje čute Petrarca in Dante, v kateri je širnim krogom pripovedoval svoje »novelle« Boccaccio. — Rimljanom je pomagala politiška premoč, da so uveljavili svoje narečje kot knjižni jezik vsemu tedanjemu zapadnemu svetu; vsaki Rimljan je poznal pred vsem eno mesto, namreč Rim (Urbs), in kakor sta govorila Ciceron in Cezar, tako govoriti se je zdelo lepo in imenitno tisoč in tisoč rimskim podanikom, tudi če niso bili po rodu Rimljani. — Kar pa je bil Rimljanom Rim, to je dandanes Francozom Pariz, to krasno sredotočje finega sveta in domovina knjižne francoščine (langue de la Cour, Budmani, Rad, 80 S) . . .

Druga pot do knjižnega jezika pa je ta-le: Kaka duševna sila protežira kako narečje, je podpira z namenom, da bi udušila druga narečja ali vsaj zabranila njih tekmovanje. To ni čisto naraven, organski razvoj, ker daje smer v n a n j a sila; toda to nasilje se dogaja često. Po duševni sili — po milosti in razsodnosti odločilnih mož — ne spričo svoje slovstvene jakosti — se je popelo že marsikatero narečje do časti knjižnega jezika. Med slovanskimi narodi so po ti poti dospeli do pismenega jezika Rusi in Srbi; pri obojih so izobraženi, razboriti možje s premislekom popustili knjižno mešanico cerkvenega (staroslovenskega) jezika in domačih narečij ter ustanovili poljudno narodno slovstvo v živem, dasi dotlej neslovstvenem govoru (Lomonosov, Vuk Štefanović). »Štokavsko« narečje, ki rabi Srbom v knjigi izza Vuka, so izvolili tudi hrvaški »Ilirci« v tridesetih letih tega veka za hrvaški pisni jezik, in oklenil se ga je tudi naš Vraz,

kateremu je zategadelj naš Prešeren — dasi po krivici — očital, da je uskok . . .

Tak postanek knjižnega jezika, dasi provzročen po silnem vplivu mogočnega reformatorja, je vendarle še najbolj naravski; kajti tak knjižni jezik, ki je skoro identen s katerim narečjem, torej z živo govorico katerega kraja, črpa baš iz tiste žive govorice narodove — liki Antej iz matere-zemlje — vedno nove, žive sile. Najboljši priči za to resnico sta nam Vukova srbščina in pa Dantejeva italijanščina — toskanščina.

Proti naravni sili omenjenih književnih jezikov so mnogo bolj umetnega značaja oni, ki so nastali po kompromisu, po spravi med narečji, ki so torej nekaka mešanica različnih narečij; taki jeziki niso nikjer živa govorica preprostega naroda. V to vrsto knjižnih jezikov spada skoro le knjižna nemščina, ki se pač nikjer ne govori med prostim narodom.

Tak kompromis med slovanskimi jeziki so v prvi polovici tekočega stoletja namerjali skleniti naši najboljši rodoljubi, hoteč ustvariti ali zvariti skupen slovanski knjižni jezik in na ta način slovstveno zediniti vse Slovane. Kdo ne pozna domoljubnega prizadevanja Matije Majarja Ziljskega, trudov Razlagovih? Stvar ni imela uspehov. Taki ponesrečeni poskusi nam vsiljujejo vprašanje: Kaj je bilo vzrok, da se Slovani niso mogli popeti do skupnega knjižnega jezika? Je-li bila tega kriva velika razlika med narečji?

Na prvi pogled bi morda res človek tako sodil, kajti poljščina in češčina n. pr. sta od južnoslovanskih jezikov precej oddaljeni. Vendar, če globlje premislimo, pravi in edini vzrok to ni; saj med zelo različnimi narečji lahko zavlada skupen knjižni jezik. Zato imamo dovolj primerov; omikani Furlan, čigar domače narečje se bistveno razločuje od pismene italijanščine, govori in piše le toskanščino. Provençalci so se že zdavnaj podvrgli pravi francoščini, dasi je njih domača govorica bolj španjolsčina nego francoščina. In kaj šele Nemci?! Nizonemci s svojim narečjem ne morejo umeti ni gorenjenemškega prostaka ni nemškega omikanca, ki govori knjižni jezik; in po pravici zatrjuje sam Herman Paul, da se dolenja nemščina od gorenje nemščine bolj razločuje nego kak severnoslovanski jezik od svojih južnih bratov.¹⁾ Da so se vkljub temu na slovanski zemlji razvile druge

¹⁾ Principien der Sprachgeschichte, str. 365. — Ne vem, spričo kakih razlogov more g. dr. Murko v Let. »Mat. Slov.« 1897, pag. 211 trditi: ». . . pojma nemški in slovanski nista vzporedna. Ne ujemata se tudi ne pojma germanski

razmere nego na nemški, da so Nemci združeni pod skupnim knjižnim jezikom, da pa so Slovani razkosani na toliko jezikov, temu je potemtakem iskati vzrokov drugod, največ v njih vnanji in politiški zgodovini.

- Jezik, v katerem so bile pisane knjige sv. Cirila in Metoda in njiju naslednikov, se je razširil kot knjižni jezik čez velik del slovanskega sveta ter si je ohranil to oblast mnogo stoletij; imeli so zares skupen knjižni jezik Srbi, Bolgari, Rusi; poprijeli bi se ga bili gotovo tudi Čehi, Poljaki in mi, da niso prihruli Madjari ter razcepili slovansko deblo kot heterogenska zagozda, katere ni mogla iztisniti prožnost slovanskih narodov — največja nesreča za Slovane, kakor je po pravici trdil že Palacký. Ta dogodek je največ kriv, da se je naša knjižna solidarnost pokopala — za vedno!

Cirilov-Metodov jezik dandanes seveda več ne bi mogel služiti za knjižno slovanščino — bila bi prestara »prastarina«; saj se niti pri Srbih niti pri Rusih ni mogel vzdržati čez izmak preteklega veka, ko je njih slovstvo pognalo sveže, močnejše kali iz narodnega življenja in jezika.

Odkar so se v našem stoletju slovanska plemena začela zavedati svoje sorodnosti, se je prečestokrat razpravljalo o skupnem slovanskem jeziku, ki bi nas docela vzporedil sosedom Nemcem. Znano je, da se je vsako tako prizadevanje izjalovilo; izjalovilo bi se bilo v dejanskih naših razmerah tudi tedaj, če dotični reformatorji ne bi bili ustvarjali umetnim potem skupnega jezika, ampak bi bili za skupno knjižno slovanščino proglasili kako živo slovansko narečje, recimo ruščino, in če bi slovanski narodi živeli vsi v lepi bratovski ljubezni med seboj. Zakaj?

Prvič zato, ker so si nekatera slovanska plemena, zlasti Poljaki in Čehi, medtem ustvarila samosvojo bogato prosveto in literaturo; in drugič zato, ker so se manjša narečja borila nasproti namerjanemu vseslovanskemu književnemu jeziku za svoj obstanek. Le-ta zadnji vzrok je odločeval posebno pri nas Slovencih, ko je šlo za ilirstvo. Takrat Slovenci omikanih stanov razen duhovščine sploh nismo imeli, Slovenec je bil le kmet; kmetiško ljudstvo nam je bilo torej treba vzgajati in hraniti, če smo se hoteli rešiti narodne pogube. Ta vzgoja preprostega, kmetiškega naroda se seveda ni mogla vršiti drugače, nego na podlagi poljudnega, čisto domačega jezika; prej nego bi in slovanski, ampak slovanski jeziki in narodi stoje v sredini med nemškimi in germanskimi.« Bilo bi mi drago, če bi nam hotel našučeni rojak svoje stališče o priliki razjasniti in utemeljiti.

se bilo naše kmetištvo privadilo srbohrvaščini ali ruščini, bi ga že bilo pogoltnilo — nemštvo, ki je že tedaj prežalo na naš narod.¹⁾ Če bi bili imeli Slovenci dovolj omikanih slojev, da bi bil njih obstanek obenem obstanek našega naroda — brez nevarnosti bi se bilo lahko sprejelo tuje narečje v naše knjige; izobraženci bi si ga bili brž prilastili, in v nekaterih desetletjih bi bilo prodrlo tudi v širše plasti narodove. Varno in uspešno bi se vršil tak razvoj v mirnih časih, ko se ni bati raznarodovanja, in pa v ugodnejših zemljepisnih razmerah, ako bi trgovina, sploh promet in prosveta spajala ves slovanski svet, ko bi Slovan na Slovana bil navezan i z gmotnimi i z duševnimi vezmi . . .

Čili duh ilirstva je rahlo skalil smrtni mir narodnega življenja po naših krajih, potem pa je zopet odplul, ker ni mogel stalno osvojiti Kranjcev, Štajercev, Korošcev i. t. d. Le-ti planinski Slovani so se kmalu potem združili pod praporom »slovenskega« knjižnega jezika. Slovenski knjižni jezik — uboga para! kolikokrat so ti drzni tujci že očitali, da nisi naših gora sin! Poglejmo torej, kje imaš domovinsko pravico, in koliko časti si dosegel v ti suknji, v kateri te poznamo.

Trubar iz Raščice na Dolenjskem je jel okoli l. 1550. prvi pisati slovenske knjige. Pisal je, kakor piše vsaki človek, ki ali sploh piše prvi v kakem jeziku, ali pa ni »pismen« ter ne pozna nobenega pisnega jezika, ki bi mu rabil za vzorec — pisal je, kakor je govoril, torej dolenjsko narečje. »Kadar ta slouenski jezic se pousod glih inu v eni viži ne govori, drigači govore z dostimi besedami Krainci, drigači Korošci, drigači Štajerij inu Dolenci tar Beziaki, drigači Krašouci inu Istriani, drigači Krouati. Ob tu smo mi letu naše delu v ta krainski jezic hoteli postauiti, zadosti riči uolo, ner več pag, kir se nom zdi, de ta tih drugih dežel ludi tudi mogo zastopiti«. Tudi sotrudniki Trubarjevi so pisali dolenjski, ker so bili Dolenjci razen Krelja, ki je bil iz Vipave doma ter je pisal poseben jezik; pa že izdajatelj druge izdaje njegove postile (iz l. 1567.) jo je pre naredil in prepisal »v pravi slovenski jezik«. Z Bohoričevo slovnico in z

¹⁾ Tu si usojamo izreči svoje pomisleke proti g. pisatelja razlogu; priznamo ga glede ruščine, nikakor pa ne glede srbohrvaščine. To nam pritrdi vsakdo, ki ve, kako lahko občujejo s Srbohrvati preprosti naši ljudje, ki zahajajo v ondotne kraje (Hrvatariji, vinski in živinski, kupci, lesotržci itd.). Bati se je bilo edino nenaklonjene vlade, kateri bi bila dobro došla pretveza, češ, če nočete svoje slovenščine, pa imejte nemščino, ki je že itak vpeljana v šole in urade.«

Prip. uredn.

Dalmatinovo biblijo (1584) je dolenjsko narečje dobilo veljavo knjižnega jezika. To veljavo nam potrjuje najboljša knjiga katoliške dobe, Hrenovi »Evangeliji inu listuvi«, ki so v oblikah in pisavi uravnani po Bohoričevi slovnici ter se naslanjajo na Dalmatinov prevod sv. pisma; in Kastelic, dasi rojen Notranjec, se je vendarle trudil pisati čisto dolenjščino, češ, ker je le-ta pripoznana kot knjižni jezik. Iz 18. veka navedimo značilne besede štajerskega Slovenca, a »kranjskega« pisatelja Hasla, ki pravi: »Jest nisim noben vučenik tiga kraynskiga jezika, ja nisim enkrat en rojeni Kraync, ampak le en Slovenc iz celanskiga mesta na Štajerskem . . .« Tudi Hasl torej daje kranjščini čast knjižnega jezika.

Konec 17. in v prvi polovici 18. stoletja so postale kranjsko-slovenske knjige silno redke; Bohoričeva slovnica je bila pozabljena, oče Hipolit o nji ni nič vedel, dokler ga ni nanjo opozoril ljubljanski tiskar Mayr. Nič bolje se ni godilo očetu Marku; ko je le-ta samovoljno prestavljal mejnike slovenskega jezika, se ni nič več oziral na stare pisatelje in njih jezik, katerega slovniški ni poznal, ampak pisal je popačeno, kakor se je govorilo v mestu ljubljanskem, in pa po svojih muhah. Marko Pohlin je torej preziral knjižni jezik, katerega se je oklenil šele Pohlinov razsodni učenec Vodnik, znova pišoč poljudno kranjščino; docela pa je izpodbil teoretiški Markovo novotarstvo Kopitar, ki je za svojo slovnico dobro izčrpal kranjsko slovenščino. Takisto sta kranjski slovnici Vodnikova in Metelkova; kranjski je pisal tudi Ravnikar, češ: »Vsaki pametni Krajnc more sam želeti, de se v bukvah saj čista Krajnsčina perhrani«.

Drugod po Slovenskem se do Pohlinove dobe sploh ni nič pisalo; na Štajerskem se je najprej oglasil Volkmer, in za Vodnikove dobe so delovali slovničarji Zelenko, Šmigoc, Danjko in pa več politiških pesnikov, ki pa v slovstvenem pogledu niso napol toliko vredni kakor Vodnik ali Japelj ali celo Prešeren. Na Koroškem je bil prvi pisatelj Gutsman, ki se je celo upiral Pohlinu, na Primorskem pa Stanič.

Iz vsega tega je pač jasno, da so do našega stoletja slovensko knjigo gojili in zastopali zgolj kranjski pisatelji — najprej in najbolje Dolenjci — zato je bila čista kranjščina tudi knjižni jezik. V prvi polovici tega veka pa so dobivala vzhodnoštajerska narečja tem večji vpliv, čim bolj so se udeleževali ondotni rojaki narodne probuditve in se zanimali za splošno slovensko stvar,¹⁾ in čim bolj je

¹⁾ Prim. vvod Murkove slovnice!

imponirala slovenskemu svetu genijalna bistroumnost Štajerca Miklošiča. Miklošič je seznanil Slovence s staro slovenščino, in naši vrli rodoljubi so bili kaj veseli tega jezika, ki se je pisal že pred tisoč leti; starejša ko je bila kaka beseda in oblika, dražja jim je bila. In tako so začeli dajati prednost nekaterim vzhodnoštajerskim oblikam pred dosedanjimi kranjskimi, ker so bolj podobne starslovenskim, n. pr. »lepega« namesto »lepiga«, »z bratom« namesto »z bratam«. Po tem načelu je spojil l. 1854. Janežič »kranjski« jezik Vodnikov s posebnostmi vzhodne slovenščine ter nam tako podal prvo slovnico slovenskega knjižnega jezika; a za njim ga je kaj vneto gojil France Levstik.

Do najnovejše dobe torej zasledujemo zavest, da je dolensščina pravilni knjižni jezik, in to radi tega, ker so v tem narečju pisali prvi in odlični pisatelji; dolensščina je in mora torej biti glavna podlaga našega knjižnega jezika tudi še dandanes, dasi so dobila spričo vseslovenske zavednosti tudi druga narečja svojo pravico. V istini je jezik po naših knjigah v glasoslovnem pogledu dolenski, le v oblikoslovju kaže nekaj sledov vzhodne slovenščine. Slovenski knjižni jezik se je razvijal polagoma iz zgodovinskih dogodkov in razmer, ne kakor srbščina ali hrvaščina, ki sta kar čez noč postali to, kar sta; njegove korenike segajo daleč tja v preteklost — v 16. vek. To stališče brani najdosledneje p. Stanislav.

Ali pa to ni zopet »prastarina«? Nikakor ne! Vobče se je slovenščina od takrat, zlasti v glasoslovnem obziru, jako malo izpremenila, tako da je jezik 16. stoletja dandanes še popolnoma umljiv. Sicer pa treba uvažiti, da knjižni jeziki, ki se naslanjajo na zgodovinsko dobo kakega narečja, tudi niso mrtve okamenine, ampak da se izpreminjajo korakoma po živi govorici, ki jim je neusehljiv vir, iz katerega srebajo vedno nove moči. Če se na ta način zgodovinski knjižni jezik vedno organski poživlja, tedaj se ni bati, da bi razdalja med njim in narečjem postala kdaj prevelika, zlasti ker tudi knjižni jezik po konservativnosti svoji zadržuje prehitro izpreminjanje vsakdanje govorice tem bolj, čim bolj se širi z omiko vred med ljudstvom po knjigah . . .

Po vsem tem razmotrovanju pa tudi trenotek več ne dvomimo, kaj da je v knjižni slovenščini pravilno: namreč to, kar je dolenski, osobito dolenski iz 16. veka, ko se je naše slovstvo zasnovovalo ter se je spočel naš knjižni jezik. —

Sklicujemo se pa v prepornih slučajih tudi radi na staro slovenščino ali, kakor pravi Levstik, zabeljujemo svojo pisavo z ocvirki staroslovenskimi, češ, saj je sv. Cirila in Metoda jezik najstarejša oblika našega jezika.

Kdor tako utemeljuje današnjo pisavo, ta zavzema docela krivo stališče. Prvič bržkone Cirilova in Metodova slovenščina sploh ni vznikla na današnjih avstrijskih tleh, ampak v Makedoniji; če je to res, potem sploh ni slovenščina v sedanjem smislu te besede. Potem pa, če bi tudi še veljala Kopitarjeva in Miklošičeva hipoteza o domovini tistega jezika, ondaj bi ga mogli smatrati le za prednika panonsko- (ogrsko-) slovenskih narečij, nikakor pa ne onih narečij, ki so postala v novi dobi središče slovenskega življenja. Naposled bi imel tisti, ki bi hotel današnji knjižni jezik prikrojevati po kopitu devetega stoletja, takisto krive nazore o jezikovni pravilnosti kakor, recimo, nemški slovničar ali slovstvenik, ki bi želel oblike novega jezika izpodriniti s staronemškimi. Jezik 9. stoletja ne more biti odločilen za naše čase, nam je merodajen le jezik novega slovstva; in to se je začelo s 16. vekom.

(Konec prihodnjič.)



Ne joči se mi, dekle ti.

Ne joči se mi, dekle ti,
Odpri mi okence, odpri!
Tvoj fant je mojo ljubo vzal
In zdaj že ženin je vesel.

Naj jo ima, naj bo vesel,
Saj on mi dekle je prevzel,
In tebe pustil je tako —
Oj dekle, dekle, kaj še bo!

Pa ljuba je pustila me,
Kaj naj zdaj delam sam brez nje?
Zdaj ti si sama, jaz sem sam,
Kaj bo iz tega, sam ne znam.

Ne joči se mi, dekle ti,
Ne joči in ne boj se me! —
Saj jaz ne morem nič zato,
Da z nama prišlo je tako. —

Milena.



Ciganka.

Ciganka črna mi igrala
Na citre v mraku je lepo
In zapeljivo se smehljala,
Lokavo zrla mi v oko.

Očaran dolgo časa gledal
To citrajoče sem dekle,
Pa mi je vrag srce premotil —
V ciganko sem zagledal se.

Vojanov.



Pravilnost našega knjižnega jezika in „stara slovenščina“.

Spisal Fr. Ilešič.

(Konec.)



isto drugo vrednost pa ima stara slovenščina, če gre za znanstveno razlago novoslovenskih oblik; v to svrho nam je kot najstarejša zastopnica slovanskih jezikov vrlo rabljiv pripomoček, ki nas spremlja daleč nazaj v preteklost, liki bister vir globoko v osredje gora — a ne samo rabljiv, ampak tudi neobhodno potreben; kajti slavist, ki stare slovenščine ne pozna, »le golomiši«.

Znanstvene razlage ne smemo zamenjati s pravilno pisavo; baš v tem so se pregrešili večkrat naši slovničarji, da so pravilnost našega jezika sodili po starem. Še pred kratkim me je poučeval nekdo, da je pač pisati »vsak«, a ne »vsaki«, češ, ker se ta beseda v stari slovenščini pregiba kot zaimsek, torej v imenovalniku brez *i*; odgovoril sem mu seveda, da je to za novo slovenščino čisto brez pomena, da bi se poleg staroslovenskega »vsak« dandanes vendarle lahko pisalo »vsaki«, če bi tako velevala današnja narečja. In takih staroslovenskih ocvirkov se je nekaj sprejelo v naše slovnice in v našo pisavo.

Staroslovenska (etimološka) je pisava »vzprejeti«, staroslovenska je razlika med »vliti« in »uliti« (Cvetje, VIII, 11).

»Iztuhtalo« ali skovalo se je pravilo, ki se uporablja še dandanes, da naj se v edninskem mestniku samostalnikov moškega in srednjega spola (debel na *v* in *o*) za *c*, *j*, *č*, *š*, *ž* piše *i* mesto *u*; to pravilo — ali pravzaprav »krivilo« ni utemeljeno niti v zgodovini slovenskega jezika niti v današnjih narečjih (Oblak, Archiv XI., 530 sequ.); res se menjavata v stari slovenščini mestnikovi končnici *ě* in *i* pod vplivom prednjih soglasnikov, a pomisliti je treba, da obe končnici, *ě* in *i*, ustrezata v novi slovenščini glasu *i*, a mestnik na *u* je potekel iz *u*-jevskih debel.

Da so genetivi pluralis na *-ij* (ljudi) zgolj staroslovenski, tega ni treba več dokazovati.

V desetem letniku »Ljubljanskega Zvona« je učil pokojni Lendovšek tako-le: »... jedninski tožilnik zaimena »ono« je »je«, ne pa njega, ga, ker so zadnje oblike vzete neopravičenim potem iz

možkega spola«. Dalje bereš tam: »Za tožilnik množinski velja navadno njih, jih, toda to je rodilnik množinski; le prve oblike so pravilne.« . . . To so čisto napačni nazori o jezikovni pravilnosti; zakaj bi tlačili jezik 16. stoletja in današnji jezik v staro suknjo cerkvenega jezika, ko pa povsod silijo palci in komolci na dan? Ako je oblika ga zares v večini sprejeta namesto je in njih namesto je, potem ima kot »fait accompli« pravico do obstanka, kakor vse, kar je spričo svoje sile obladalo.

Dolgo časa je bila velika zmešnjava v pisavi trpnega deležnika druge vrste: *dviguen* — *dvignjen*; zdaj pišemo pravilno *dvignjen*, ker so glagoli po nedoločnikovem deblu prešli v analogijo četrte vrste; toda Lendovšek pravi na str. 440. »Lj. Zv.« IX: »Meni bi bolj prijala prvotna oblika, ker so v mnogih slučajih *n* v govoru ne omehčuje, in ker bi se tudi po ti obliki glagoli druge vrste lože razločevali od glagolov IV. vrste.«

Da bi lažje razločevali? Kdo? učenci in jezikoslovci ali ljudstvo? Za šolarje in učenjake vendar jezik ni ustvarjen, ljudstvo pa, ki govori jezik samo zato, da umeje in da je umevano — ljudstvo doseže ta svoj namen tudi, če govori samo glagole četrte vrste, in bi gotovo izhajalo lahko tudi brez druge vrste. Italijani in Francozi dandanes nimajo skoro nobene deklinacije, a kar nič ne pogrešajo obilnega oblikoslovja latinskega; angleške slovnice se naučiš v eni uri, in vendar je v tem jeziku, kjer se oblike tako malo ločijo, pisal Shakespeare, in ona razvpita kitajščina, ali ni i ona posoda visokih misli? In vendar ima same »korene«. Če jeziku ginejo oblike, je to dokaz, da jih ne potrebuje, da so mu nepotreben balast; in po izgubljenih oblikah jezik nikakor ne pride v zadrego, ampak jih takoj nadomesti z dovoljnimi sredstvi, n. pr. s sestavami, posebno s predlogi (*il padre, del padre, al padre*), z besedosledjem, ki je zato strogo določeno v onih jezikih, kateri nimajo bogatega oblikoslovja, n. pr. v francoščini. Iz umirajočih oblik klije novo življenje, izguba oblik jeziku ni v pogubo. To premišljevanje bi utegnilo iztrezniti one jezikoslovce iz polupretekla dobe, katere je mamilo le izobilje oblik, in ki so se s pomilovanja vredno sentimentalnostjo ozirali v one baje silno srečne čase, ko so indoevropski jeziki obilovali z oblikami, imajoč množino sklonov in aoristov.

Kdor natančneje zasleduje zgodovinski razvoj raznih jezikov, temu se vsiljuje prepričanje, da preobilica jezikovnih oblik le ovira ono gibanje, kateremu ima jezik služiti kot sredstvo, t. j. gibanje in

tok misli; učeč se novega jezika, ki je z oblikami bogat, pazimo večkrat le nanje, a misli nam uhajajo.

Da so najboljši naši slovničarji tako radi hodili po pomoč v davno preteklost, v staro slovenščino, temu se ne bomo čudili, če uvažimo, kako skrajnje siromašno je bilo ob njih času vse naše narodno življenje, in kako boren naš knjižni jezik; kaj čuda, da so pri teh žalostnih razmerah našli edino tolažilo v minulosti. Baš to je značilno za romantike kateregakoli naroda, da se od sedanjosti obrnejo v stare čase; a dandanašnji, ko smo se nekoliko okrepili, ko prenašamo že ostrejšo sapo dejanskih razmer, ko smo si razbistrili pogled tudi za bodočnost — sedaj ne smemo zgodovine samo študirati, ampak jo moramo tudi ustvarjati, dandanašnji ne smejo več doneti obupni klici: »Čuvajmo svoje prastarine«!

Govorili smo doslej o »knjižnem« jeziku in mislili pri tem na splošno občilo izobraženih narodov, katero jim rabi pred vsem v govoru. A v našem knjižnem jeziku je obsežena tudi pisava; saj se slovenska pisava poprek ujema z govorom, ali — da govorimo terminološki — slovenska pisava je vobče fonetiška, t. j. za vsaki glas imamo posebno, a vedno isto znamenje — nič več in nič manj! Da, nič več; baš zategadelj se naša pisava silno odlikuje, recimo, od nemške, v kateri izraža nekatere glasove po več znamenj skupaj (*sch*), in od drugih še bolj etimoloških pisav. Ali je pa tudi res, da ne pišemo manj znamenj, nego govorimo glasov? Kdor bi to trdil, ta bi se hudo motil; naj le izgovori besede: *pes*, *šest*, *peta*, *sneg* . . . isto znamenje *e* izraža različne zvoke; ravno tako ni istega *o* slišati v besedah *stol*, *pot*. Sploh se nobenega jezika pisava ne sklada z govorico tako popolno, da bi se dala vsaka najmanjša glasovna nijansa označiti s posebnim znamenjem. Te nedostatnosti v pisavi pa v živem jeziku za navadno rabo niti ne občutimo; kakor ve Italijan, kje da mu je *c* kot *k*, kje pa kot *č* brati, tako ne dvomi tudi Slovenec, da mu je *e* v navedenih slučajih različno izgovarjati. Tako je Gaj, hoteč vsa srbohrvaška narečja združiti v enem knjižnem jeziku, vvedel za staroslovenski *jat* iz češčine *ě*, češto, znamenje bodo brali ekavci, ijekavci, ikavci vsaki po svoje. Tudi mi zaznamenujemo *jat* samo z navadnim *e*, a izgovarjanje po narečjih ni enotno; vzhodni Štajerec govori *s neg* z ozkim enoglasnim *e*, Dolenjec *snejg* ali celo *snajg*, Gorenjec in Korošec *snieg*, Rezijan celo *snig*; če torej damo izgovarjanje vsakemu na prosto voljo, bode vsakdo čital jezik iz knjig po svojem narečju, in kljubu edinosti v pisavi bomo še vedno raz-

druženi v govoru. Baš to pa je pri nas še obžalovanja vredna resnica, da pišemo skupni jezik, govorimo pa večjidel narečja.

Zato nam je poleg že precej utrjenega pravopisa nujno treba še posebnega »pravorečja«, poleg ortografije še ortoepije. Na to ortoepijo bi se morali ozirati zlasti v šoli, pravilno izgovarjanje bi morali brezpogojno zahtevati učitelji. Naj pojasnim to potrebo z nekaterimi posebno očitnimi primeri.

O tautosilabskem *l*-u se je že mnogo pisarilo; dasi se ta glas še vedno različno izgovarja, kaže vendar le vse, da obvelja manj pravilna izreka kot čisti *l*, zlasti ker se je le-te poprijelo tudi že gledališče, imenitno središče in gojišče našega jezika — prav kakor mu je že pred leti svetoval Levstik (IV. 180): »Naša misel je, da ko bi mi Slovenci dobili kdaj svoje gledališče, morali bi mi pri glagolih »l« na koncu vedno čisto izgovarjati, kar bi uže zdaj priporočali tistim gospodom in gospodičinam, ki miloradno časi igrajo v čitalnici . . .«

Tudi ni čitati v nobeni slovnici, kako se izgovarjaj tautosilabski *v*; severni in vzhodni Štajerci čitajo besede: *ovca*, *bratov*, *pevcev*: *ofca*, *bratof*, *pefcef*. Za moje uho je štajerska izreka mnogo krepkejša izreka nego izreka: *ouca*, *bratou*, *peuceu*, a priznam, da pravice v knjižnem jeziku *f* pač nima.

Močno nas tudi razdvaja naglas; Štajerci iz bližine hrvaške se po naglasu precej ločijo od kranjskih svojih rojakov; Pleteršnikov slovar nam kaže sicer dolenski (torej merodajni) naglas, toda od slovarja do prakse je še dosti daleč.

Težko in neradi se privadijo v Ljubljani dijaki pravilnemu izgovarjanju, ne le da med seboj govore pristno »kranjščino«, še celo v šoli jih je težko pripraviti do tega, da ne bi zdaj pa zdaj zašli malce v narečje. Ako se to godi vedoma, kaže nizkoten lokalni patrijotizem, katerega bi trebalo mladim duhovom dodobra iztrebiti, toda kako, ko ga je še obilo najti pri najboljših odraslih kranjskih sinovih. Sploh nam Slovencem še silno nedostaje zavedne narodne vzajemnosti, in oni naši gospodarji, ki so nas — sebi v prid, a nam v škodo — tako lepo razcepili na Kranjce, Štajerce itd., so z uspehom svoje politike lahko popolnoma zadovoljni; kajti mi sami še dandanes zadovoljno akceptiramo njih »divide et impera«. — Sploh je ravno v ljubljanski prestolnici silno mnogo nelepe, neortoepske govornice, in celo med učitelji-slavisti so končnice deklinacij le na papirju! To je res nevesela prikazen, in skrajnji čas je, da je nestane, da ne bode več upravičena pritožba, kakršno sem slišal pred

kratkim od neke Ljubljančanke, da se knjižne slovenščine niti med omikanimi Slovenci ni možno naučiti.

Iz drugih pokrajin slovenskih nimam mnogo izkušenj; da pa je v Ljubljani in na Kranjskem sploh v tem pogledu potrebno izdatno zdravilo, o tem ni dvomiti. Sicer pa se ne smemo preveč čuditi, da se baš tu, v domovini našega knjižnega jezika, več greši proti pravilni izreki nego na mejah, ker ondu čutijo in smatrajo knjižni jezik za — domači govor, za katerega jim ni treba nobenega pravila, češ, da jim je zadostno ravnilo jezikovno čuvstvo samo; tam ob mejah pa, kjer je ljudem knjižna govorica nekoliko bolj tuja, nedomača, tam takoj iz začetka govore učenci z zavednostjo oblike knjižnega jezika. Godi se nam končno v tem pogledu prav tako, kakor Nemcem, ki priznavajo, da mi lepše in pravilnejše govorimo nemški nego Nemci sami.

Zdaj nam je jasno, zakaj n. pr. štajerski kmet iz knjige bere čisti *l*, zakaj isti *l* štajerski govorniki izgovarjajo tako natanko, dasi ga menda izgovarjajo v domači govorici zvečine tudi drugače; govoreč namreč knjižni jezik, se odpovedo docela prirojenemu jezikovnemu čuvstvu, ki jih spaja z domačim narečjem, in zategadelj jih le-to ne more motiti. Sicer pa je res in tudi naravno, da so ob jezikovnih mejah oblike mnogo bolj ohranjene nego v središču, kajti tu se izza pogostne rabe kakor vsaka druga reč preje skrhajo in izbrusijo.

II.

»Lahko je razumeti,« pravi Levstik, »koliko bi nam pridotalo, ko bi se stara slovenščina po učilnicah posadila na mesto, kakoršnega je vredna«. Mi smo o Levstikovi trditvi podvomili; kar nič nam namreč noče v glavo, s katere strani bi ta pouk imel toliko haska, in mislim, da ta hasak ni jasen nobenemu učitelju, ki je kdaj v sedmi in osmi šoli otepal z dijaki stare aoriste in imperfekte.

Če naj presodimo vrednost takega učnega predmeta, treba nam je najprej vedeti, v kakšen namen da služi; vprašamo torej: čemu se uči po gimnazijah stara slovenščina? Ali da vzgojimo dobre pisatelje? Na to je menda mislil Levstik, ko je trdil (V., 343), »da bi moral vsak slovenski pisatelj vsaki dve leti vsaj jedenkrat prebrati kakšen staroslovenski rokopis, n. pr. Nestorja ali Supraselski kodeks ali kaj jednacega«. Toda česa bi se pri tem čitanju naučil? staroslovenskih oblik? Gotovo; toda kaj mu pomagajo te pri novoslovenskem pisateljstvu, ker pravilnost našega jezika ni odvisna od stare slovenščine, kakor smo dokazali v prvem delu. In če bi tudi radi teme-

ljitega znanja tega jezika pisal najpravilnejše oblike, ali bi bil radi tega že dober pisatelj? Nikakor ne; kajti dobrega pisatelja imenujemo onega, ki lepe misli gladko izraža, ki podaje lepo vsebino v lahkem, neprisiljenem slogu — slog pa ne obstoji iz pravih oblik, ampak je nekaj čisto drugega.

Ali pa si pridobimo slog in tanek jezikovni čut po teh starih kodeksih, ki se tako suženjski naslanjajo na grške originale? Koliko več se naučimo, če proderemo v notrino narodne govorice, in ako se zaglobimo, ko imamo dandanes že lepo literaturo, v najboljše naše pisatelje.

Sploh pa je treba ločiti znanstveno popolnoma naobraženega jezikoslovca, ki si je po temeljiti vglavitvi v tajnosti stare slovenščine v resnici poostril čut za bistvo slovanskega sloga — od diletanta, kateremu je jezik zgolj skupina oblik in pravil, a ne čuti duha nad njimi. Levstik, ki nam je iz neokretne, neuglajene pisave naših prednikov izklesal gladko prozo, je seveda izvrstno poznal staro slovenščino in jo nehote drugim priporočal, videč, koliko je njemu samemu koristila — seveda bolj kot slovničarju nego kot prozaistu; pri tem je pa zabil, da v učilnicah in sploh pri laikih tako globoka jezikovna izobrazba ni možna, a da diletantizem ne prinaša toliko koristi, nego jemlje moči.

Da je Levstik pred tridesetimi in več leti toliko priporočal staro slovenščino ali — recimo — sploh jezikoslovne študije, to je vseskozi umljivo; dokler namreč Slovenci nismo še imeli nobenega zares dobrega prozaista, se je vsaki pisatelj moral takorekoč »ab ovo« učiti ter slovničariti; dandanes imamo že dobre proze dovolj, in taka proza, umetniška po obliki in vsebini, pri mladem naraščanju neizmerno več doseže nego dolgočasne urice starih aoristov in slovnice sploh. O Levstiku samem piše prof. Levec (V. 349): »Levstik ni bil samo slovničar, bil je tudi izboren stilist. In ta živi vzgled njegove jedrovite proze je izdal več, nego njegovi sicer zlati nauki.«

Baš te dni je prinesel »Lj. Zvon« vest, da dobimo v kratkem Levčev »Pravopis«; s tem delcem menda dodobra preneha sisifsko delo onih naših slovničarjev-diletantov, ki so doslej trošili svoje moči s slovničarjenjem; jezik bodi odsihdob le predmet teoretiškemu razmišljanju jezikoslovcev-strokovnjakov.

Da bi pouk stare slovenščine po srednjih šolah mogel imeti namen formalnega izobraževanja, kakor ga imata, recimo, latinščina in grščina, nato ni misliti, in na to tudi Levstik ni mislil; saj je sedma in osma šola za ta smoter čisto neprimerna doba, in pomisliti treba,

da se stara slovenščina le površno poučuje, in da potemtakem v napreženem, do skrajnje meje napetem duhu ubogih dijakov ta pouk ne pusti nobenih sledov, nobenih vtiskov.

Morda pa je pouk stare slovenščine po drugi — stvarni — strani v zvezi s poukom klasičnih jezikov, ker namreč čitamo slovstvene spomenike v izvirnikih; gimnazija ima namen splošnega izobraževanja in je pripravljavnica za strokovne študije, ne za praktično delo: gimnazijci naj se vadijo znanstvenemu mišljenju ter spoznavajo vire naše prosvete; v ta okvir gimnazijske izobrazbe poleg klasičnih jezikov potemtakem sodi tudi pouk v stari slovenščini, kažoč nam porod in prvotni razvoj slovanske kulture, kakor so nam grški in latinski klasiki prvi viri današnje prosvete sploh. Toda se li to res doseže? Gotovo ne s staro slovenščino, ker učenci niti pet tiskanih strani ne preberejo; kako naj iz tega skromnega štiva spoznajo staro prosveto? Vrh tega pa je staroslovenska književnost vseskozi nabožne vsebine, ker je imela namen, krščanstvo med Slovani širiti in utrjevati; zato je sicer nje nastanek najslavnejši kulturni čin slovanske zgodovine, a njena skoro izključno nabožna vsebina je vobče malo zanimiva in malo važna za onega, ki zasleduje razvoj slovanske prosvete.

Nekateri zagovornik staroslovenskega pouka na srednjih šolah pa bode morda z važnim obrazom poudarjal obilico oblik, pestro izpremembo glasov, skratka oblikovno razvitost stare slovenščine, ki je bila že v devetem stoletju prikladna posoda vzvišenih krščanskih resnic — češ, kateri evropski narod ima iz devetega stoletja toliko literaturo v takem jeziku, ki ne zaostaje v okretnosti za grščino! Vsaki Slovan gotovo s ponosom zre na svoj rod, ko se zave te resnice; zato pa je treba, da mladina spozna in temeljito prouči stari sveti jezik, v katerem nam je došlo krščansko blagovestje . . .

Toda ako kdo tem našim novim razlogom prigovori, češ, da se dijak te imenitnosti stare slovenščine niti ne zmisi, ker ga jezi težava in množica oblik — kako naj se mu branimo, zlasti če še pristavi, da obilica oblik ni nikakor prednost kateregakoli jezika — kako naj se mu odrežemo? Sapo nam je zaprlo!

Iz te zadrege nas menda reši Levstik, dasi smo ga doslej tako dosledno pobijali. »Prva reč« — pravi Levstik — »je, da umejemo Slovenci, kar pišejo Hrvati, in da umeje Hrvat, kar piše Slovenec. To pa tudi ni tako težko; le treba je, da se učimo jezika na pravej podlagi stare slovenščine . . .« To je torej baje konkretni uspeh sta-

roslovenskega pouka, ki ne prinaša sadu le učenjakom, ampak tudi pisateljem in sploh omikancem slovanskim!

Žal, da moramo stari slovenščini odreči tudi to namišljeno korist; realisti, kakršni smo, smatramo to korist za takisto iluzorno in fantastično, kakor domišljivost onih privržencev staroklasične filologije, ki si od latinskega pouka obetajo praktične koristi za lahno in brzo učenje — romanskih jezikov. Mi, ki iz izkušnje poznamo to stvar, vemo, da je tako učenje romanskih jezikov preko latinščine strašanski ovinek — okolo hrbta v žep, in da je najboljšje takoj od kraja pričeti z romanščino samo (italijanščino, francoščino). In takisto bi bilo neizmerno več vredno, ako bi se na srednjih šolah slovanskih poučeval namesto stare slovenščine kar naravnost tisti bratovski jezik, ki je po dejanskih razmerah najbolj potreben — pri nas seveda hrvaški.

S tem smo pri kraju. Žal nam je le, da smo morali od začetka do konca nasprotovati Levstikovim nazorom glede stare slovenščine; toda: amicus Levstik, sed magis amica — veritas!



V parku.

Mrači se.

Lahno, lahno
Gube se kulise
Pred dušo temno,
En hip, še en hip,
En utrip
Je telo.

Kostanji molčijo.
Ah, skoraj bo noč,
Skoraj v harmonijo
Neslišnih glasov
Duh kot nov
Plul bo sanjajoč,
Pojoč . . .

V prvem žarki
Gori zvezda že,
Že listi po parki
Počasi blede,
V svojo skrivnost
Dušo tope . . .
O radost!

Že s svetlobo rožno
Se zлива mrak,
Kak nervozno
Trepeče zrak . . .
Tu sem, tu
Kot eter lahak,
Brez glasu . . .

Ivan Sistrov.

